

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Β΄ΟΜΑΔΑΣ

«ὄστρακον ἕκαστος λαβὼν καὶ γράψας ὃν ἐβούλετο μεταστῆσαι τῶν πολιτῶν...»

(Ο καθένας έπαιρνε ένα θραύσμα αγγείου και χάραζε επάνω το όνομα του πολίτη που ήθελε να εκποτίσει)
(Πλουτάρχου, *Αριστείδης*, 7.5)

Σας δίνονται πιο κάτω ιστορικές πηγές και παραθέματα από σύγχρονα βιβλία που αναφέρονται σε ένα από τα μέσα προστασίας της αθηναϊκής δημοκρατίας. Αφού τα μελετήσετε, να καταγράψετε στον πίνακα που ακολουθεί τα στοιχεία που σας ζητούνται. Στη συνέχεια θα τα παρουσιάσετε στην τάξη.

Ορισμός και περιγραφή του πολιτικού μέτρου	
Σκοπός	
Θετικά στοιχεία	
Αρνητικά στοιχεία	

1. «Ο οστρακισμός δεν ήταν ποινή, αλλά πολιτική πράξη. Αποφασίζονταν όχι από κάποιο δικαστήριο, αλλά από τον Δήμο»

(Μ.Β. Σακελλαρίου, *Η Αθηναϊκή δημοκρατία*, Ηράκλειο 2008⁴ [1η έκδοση 1999], σ. 397)

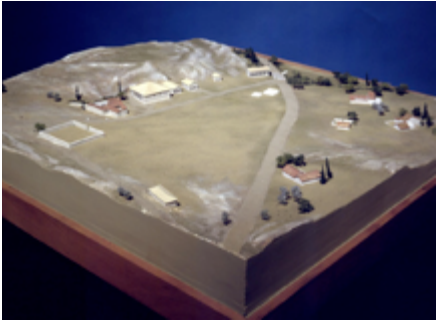
Αριστερά: όστρακο του Περικλή, γιου του Ξανθίππου (αριστερά), που ήταν υποψήφιος για οστρακισμό στα μέσα του 5ου αιώνα π.Χ. (Αθήνα, Μουσείο της Αγοράς), αλλά δεν οστρακίστηκε ποτέ ως πολύ δημοφιλής στρατηγός, που οδήγησε την Αθήνα στη μέγιστη ακμή της. Όστρακο του Θουκυδίδη, γιου του Μελισίου (δεξιά), αντιπάλου του Περικλή και αρχηγού των ολιγαρχικών. Ο οστρακισμός του Θουκυδίδη κατέστησε τον Περικλή ως τον αδιαμφισβήτητο ηγέτη της αθηναϊκής δημοκρατίας. Δεξιά: όστρακο του Αριστείδη, γιου του Λυσιμάχου (αριστερά), που οστρακίστηκε το 482 π.Χ. (Αθήνα, Μουσείο της Αγοράς). Όστρακο του Κίμωνα, γιου του νικητή των Περσών στον Μαραθώνα Μιλτιάδη (δεξιά), που οστρακίστηκε το 461 π.Χ. ως αρχηγός των αριστοκρατικών. Ανακλήθηκε από την εξορία πέντε χρόνια μετά. Όστρακο του Ιπποκράτη, γιου του Αλκμεωνίδη (κέντρο), που ήταν υποψήφιος για οστρακισμό το 480 π.Χ.

2. «Για το λόγο αυτό οι δημοκρατικές πολιτείες θεσπίζουν τον εξοστρακισμό. Αυτές δηλαδή οι πόλεις επιδιώκουν πάνω απ' όλα την ισότητα, κι έτσι αυτούς που υπερείχαν και ασκούσαν επιρροή με τα πλούτη ή την απόκτηση πολλών πολιτικών φίλων ή κάποιαν άλλην πολιτική ισχύ τούς εξοστράκιζαν και τους εξόριζαν από την πόλη ορισμένο χρονικό διάστημα»

(Αριστοτέλους, *Πολιτικά*, 1284a 17-18, μτφρ. Β. Μοσκόβης, 1989)

Σκίτσο του Στάθη: Οστρακισμός

Η Αθηναϊκή Αγορά περ. 500 π.Χ. (ανάγλυφη μακέτα των Π. Δημητριάδη και Κ. Παπούλια, Αθήνα, Μουσείο Αγοράς)

3. «Ο Κλεισθένης θέσπισε κι άλλους νόμους στην προσφορά του για την ενίσχυση του λαού κι ανάμεσά τους τον νόμο που αφορούσε στον οστρακισμό [...] Περίμεναν δύο χρόνια μετά τη νίκη τους [στο Μαραθώνα] και τότε [το 488/7π.Χ.] που ο λαός είχε εμπιστοσύνη στις δυνάμεις του ετέθη για πρώτη φορά σε ισχύ ο νόμος περί οστρακισμού. Θέσπισαν το νόμο εξαιτίας της καχυποψίας απέναντι σε άνδρες που κατείχαν ισχυρές θέσεις, επειδή ο Πεισίστρατος από ηγέτης του λαού και στρατηγός είχε κάνει τον εαυτό του τύραννο. Ο πρώτος άνδρας που εξοστρακίστηκε ήταν ένας από τους συγγενείς του, ο Ίππαρχος, γιος του Χάρμου, από το δήμο του Κολλυτού. Ο Κλεισθένης θέσπισε το νόμο ειδικά για αυτόν, μιας κι επιδίωκε να εκδιώξει τον Ίππαρχο [...] Για τρία χρόνια λοιπόν εξοστράκιζαν τους φίλους των τυράννων, για χάρη των οποίων θεσπίστηκε ο νόμος. Μετά από αυτά όμως, τον τέταρτο χρόνο, και όποιον από τους άλλους θεωρούσαν ισχυρότερο τον απομάκρυναν. Και πρώτος εξοστρακίστηκε από αυτούς που δεν είχαν σχέση με την τυραννίδα ο Ξάνθιππος, γιος του Αρίφρονα»

(Αριστοτέλους, Αθηναίων Πολιτεία, 22. 3-4, 6)

4. «Αφού λοιπόν άρχισαν να εφαρμόζουν το μέτρο σε ανάξιους και ταπεινής καταγωγής, εξοστράκισαν τελευταίο από όλους τον Υπέρβολο και έπειτα παράτησαν το μέτρο. Λέγεται ότι ο Υπέρβολος εξοστρακίστηκε για την εξής αιτία. Ο Αλκιβιάδης και ο Νικίας είχαν μεγάλη δύναμη στην πόλη και ήταν αντίπαλοι. Επειδή ο λαός επρόκειτο να διεξάγει οστρακισμό [με πρόταση του Υπέρβολου] και φαινόταν ότι θα διάλεγε τον έναν ή τον άλλον, ο Αλκιβιάδης και ο Νικίας ήρθαν σε συνεννόηση και, αφού συνδύασαν τους οπαδούς τους για τον κοινό σκοπό, κατάφεραν να εξοστρακιστεί ο Υπέρβολος. Το αποτέλεσμα ήταν να οργιστεί ο λαός, επειδή θεώρησε την όλη διαδικασία προσβολή και κοροϊδία και έτσι εγκατέλειψαν ολοκληρωτικά το θεσμό και τον κατήργησαν [παρόλο που δεν επαναχρησιμοποιήθηκε, τουλάχιστον επίσημα δεν καταργήθηκε»

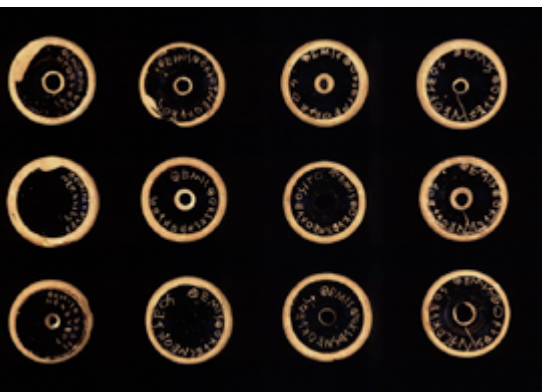
(P.J. Rhodes, Οι ελληνικές πόλεις-κράτη. Μια συλλογή πηγών, μτφρ. Ι.Κ. Ευδόπουλος, Αθήνα 2011, σ. 217. Βλ. Πλουτάρχου, Αλκιβιάδης, 13. 3-5. Πρβλ. Θουκυδίδη, 8. 73)

5. «Η διαδικασία εν συντομία γινόταν με τον παρακάτω τρόπο. Κάθε άνδρας έπαιρνε ένα όστρακο, έγραφε σε αυτό το όνομα του συμπολίτη του οποίου ήθελε την εξορία [και κάποιες φορές και κάποιο σχόλιο πέρα από το όνομα. Δεν υπήρχε λίστα υποψηφίων] και το έριχνε σε ένα μέρος της αγοράς φραγμένο κυκλικά με φράχτη. Οι άρχοντες πρώτα μετρούσαν το συνολικό αριθμό των οστράκων. Αν ήταν λιγότερα από έξι χιλιάδες η διαδικασία του εξοστρακισμού κηρυσσόταν άκυρη. Έπειτα, τοποθετούσαν αυτά που έφεραν διαφορετικό όνομα χωριστά μεταξύ τους και ο άνδρας που γράφτηκε από τον μεγαλύτερο αριθμό [πολιτών] εξοριζόταν για δέκα χρόνια, αλλά συνέχιζε να εκμεταλλεύεται την περιουσία του (χωρίς να χάνει τα πολιτικά του δικαιώματα). Σε μία τέτοια περίπτωση [482 και τον εξοστρακισμό του Αριστείδη], λέγεται ότι, όταν γράφανε τα όστρακα, κάποιος αγράμματος και πέρα για πέρα αγροίκος έδωσε το όστρακό του στον Αριστείδη σαν να ήταν ο πρώτος τυχών και του ζήτησε να γράψει το όνομα του Αριστείδη σε αυτό. Εκείνος απόρησε και ρώτησε:

-Τι κακό σου έχει κάνει ο Αριστείδης;

-Κανένα, ήρθε η απάντηση. Δεν ξέρω τον κύριο, αλλά βαρέθηκα να ακούω να τον αποκαλούν παντού Δίκαιο. Στο άκουσμα αυτών των λόγων ο Αριστείδης δεν απάντησε, αλλά έγραψε το όνομά του στο όστρακο και το έδωσε πίσω

(Πλουτάρχου, Αριστείδης, 7. 2-8. Πρβλ. Αριστοτέλους, Αθηναίων Πολιτεία, 22.6-7, 43.6)

6. Οι αρχαιολόγοι της Αθήνας έχουν βρει συνολικά 10.500 όστρακα, εκ των οποίων τα 9.000 στον Κεραμεικό (όπου παρασύρθηκαν προφανώς από τα νερά). Τα περισσότερα από τα υπόλοιπα έχουν βρεθεί στην Αγορά, ενώ ένας αριθμός προέρχεται από την Ακρόπολη. Από αυτά, 180 γράφουν το όνομα του Θεμιστοκλή και έχουν γραφεί από 14 συνολικά άτομα. Αυτά όμως δε χρησιμοποιήθηκαν ποτέ. Παλαιότερα πιστευόταν ότι αυτά τα όστρακα τα είχαν ετοιμάσει μέλη της παράταξης που ήταν αντίθετη στο Θεμιστοκλή. Στην πραγματικότητα, μάλλον υπάρχει μια πιο ταπεινή εξήγηση: οι εν λόγω 14 γραφείς ήταν μεροκαματιάρηδες που προσδοκούσαν ένα μικρό χρηματικό κέρδος από την πώληση των οστράκων στους αγράμματους ή σε αυτούς που δεν είχαν προμηθευτεί έγκαιρα όστρακα. Επειδή όμως ο Θεμιστοκλής, τη χρονιά που έγινε η συγκεκριμένη παρτίδα (στα τέλη της δεκαετίας του 480 π.Χ.), «δεν είχε ζήτηση», τους ξέμειναν τα όστρακα, μαζί με λίγα άλλα που έγραφαν διαφορετικά ονόματα, και τα πέταξαν. Χάρη στα ευρήματα από τον Κεραμεικό και την Αγορά γνωρίζουμε πολλά για τον οστρακισμό: πολλές φορές τα όστρακα που αναφέρουν διαφορετικά ονόματα προέρχονται από το ίδιο αγγείο, κάτι που δείχνει ότι χρησιμοποιήθηκαν στην ίδια χρονιά.

Όστρακα από την Αρχαία Αγορά: «Καλλίξενος ο προδότης» και «Έξω ο Θεμιστοκλής!»

(αναδημοσίευση από M. Lang, *The Athenian Citizen. Democracy in the Athenian Agora* [Athenian Agora Picture Book Series N. 4], Athens 2004, σ. 21, εικ. 20)

7. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι σε αρκετά όστρακα παρουσιάζονται και σχόλια εις βάρος των ψηφισθέντων: ύβρεις, κατηγορίες για μηδισμό, για θηλυπρέπεια, για αιμομιξία, καθώς και εικονογράφηση με την οποία οι ευφάνταστοι Αθηναίοι πλαισίωναν την ψήφο τους. Ένας μάλιστα, σε στιγμή απόγνωσης προφανώς, ψήφισε εναντίον του λιμού.

Όστρακο του Μεγακλή (αριστερά), γιου του Ιπποκράτη, που οστρακίστηκε το 486 π.Χ. (Αθήνα, Μουσείο της Αγοράς). Έχουν βρεθεί περισσότερα από 4.000 όστρακα με το όνομα του Μεγακλή στον Κεραμεικό και έχουν συνδεθεί με τον οστρακισμό του 486 π.Χ., αν και τα ειρωνικά σχόλια που συνοδεύουν το όνομά του πάνω σε αυτά τα όστρακα επικεντρώνονται περισσότερο στο ήθος του παρά στις τυραννικές τάσεις του. Όστρακο του Ξάνθιππου (δεξιά), γιου του Αρίφρονα, που οστρακίστηκε το 484 π.Χ. (Αθήνα, Μουσείο της Αγοράς). Ήταν ο πρώτος, μη τυραννόφιλος, που οστρακίστηκε, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη.

Γραπτή εργασία για το σπίτι

Να επιλέξετε μία από τις δύο προτεινόμενες δραστηριότητες:

1. Να υποθέσετε ότι είστε Αθηναίος πολίτης περί το 450 π.Χ. και εκφράζετε δημόσια την άποψή σας για τη δημοκρατία της εποχής σας και τα μέτρα προστασίας της. Να συντάξετε σύντομο κείμενο (100-150 λέξεις) από τον προφορικό λόγο σας στην Αγορά, στη Βουλή, στην Ηλιαία ή σε άλλο δημόσιο χώρο της αρχαίας Αθήνας.
2. Να συντάξετε ένα άρθρο για την ημερήσια «εφημερίδα» της αρχαίας Αθήνας «Η Φωνή της Δημοκρατίας» (100-150 λέξεις), με θέμα τα μέτρα προστασίας του δημοκρατικού πολιτεύματος. Μπορείτε να βοηθηθείτε απαντώντας και στα ερωτήματα που ακολουθούν:
 - *Ποια πιστεύετε ότι είναι τα θετικά και τα αρνητικά από την εφαρμογή του συγκεκριμένου πολιτικού μέτρου στην αρχαία Αθήνα;*
 - *Πώς πιστεύετε ότι αυτό το μέτρο προστάτευε την αθηναϊκή δημοκρατία; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας;*

Μπορείτε, αν θέλετε, να γράψετε τον τίτλο του άρθρου σας στα αρχαία ελληνικά (με τη βοήθεια του Ηλεκτρονικού Λεξικού της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας). Επίσης, μπορείτε προαιρετικά να συνοδεύσετε το κείμενό σας με σχετικό σκίτσο ή εικόνα.

Χρήσιμο υλικό μπορείτε επίσης να βρείτε και στις ιστοσελίδες:

<http://www.fhw.gr/chronos/>

<http://project.athens-agora.gr/maps/index.html> (Χάρτης της αρχαίας Αθήνας)

<http://www1.fhw.gr/projects/courts/index.php?main=yes> (Μια ημέρα στα αθηναϊκά δικαστήρια)

<http://www.ime.gr/projects/bouleuterion/gr/> (Βουλευτήριο: φυτώριο ενός θεσμού)

http://project.athens-agora.gr/index.php?lang_id=gr/ (Η αρχαία Αγορά της Αθήνας)

<http://www.users.globalnet.co.uk/~loxias/agora.htm> (Διαδραστικός χάρτης της αρχαίας Αγοράς)

http://www.onlineclass.gr/books/Leksiko_Arxaias_Ellinikis_Glossas.pdf/ (Ηλεκτρονικό λεξικό Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας)